

Dins dels límits de la memòria*

Avishai Margalit entrevistat per Giancarlo Bosetti

Massa memòria o massa poca? Hrant Dink va ser assassinat perquè va escriure en record del genocidi armeni. El premi Nobel Orhan Pamuk va ser obligat a deixar Turquia i amenaçat per la mateixa raó. A Sud-àfrica, els ritus de memòria i reconciliació, ritus que faciliten el perdó, eren –i encara són– necessaris. Quan es debat sobre l'ètica de la memòria, no només hi ha culpa per l'oblit i lloança per la memòria, també hi ha culpa i lloança en l'altre sentit: a vegades destruir un arxiu pot semblar just, molt sovint no ho és. Per tal de debatre la faceta ètica i moral de la memòria i l'oblit, hem entrevistat Avishai Margalit, autor de *The Ethics of Memory* (Ètica de la memòria).

Giancarlo Bosetti: Vostè fa una distinció entre ètica i moralitat, allò que és *proper* i allò que és *llunyà*. Quina és la premisa de la seva ètica de la memòria?

Avishai Margalit: Segons el seu sentit socràtic, l'ètica és com hauríem de viure la nostra vida, mentre que la moralitat és com hauríem de viure la nostra vida amb els altres, sense cap distinció entre *llunyà* i *proper*. La moralitat de Hegel és, en certa manera, una llei convencional, o millor dit, una ètica convencional en una comunitat. La distinció que faig és diferent. La meua idea bàsica sobre l'ètica i la moralitat no és la qüestió sobre com hauria de viure la meua vida, sinó sobre quina mena de relacions vull tenir amb els altres. Hi ha dos tipus de relacions: les íntimes –amb la família, els amics, els amants– i les superficials –amb gent que són desconeguts, gent amb qui no

estem en contacte. Partint d'aquesta distinció, es desenvolupen diferents nocions. Per exemple, les nocions de traïció i infidelitat són ètiques, no morals, perquè tenen a veure amb les relacions íntimes; en canvi, les nocions de fer trampes i mentir són morals, perquè es refereixen a relacions superficials. I aquesta distinció també s'aplica al camp de la memòria.

G.B.: Aquesta perspectiva posa l'èmfasi en la importància de la comunitat. No és una teoria comunitària, en oposició a una altra de tipus liberal i universalista?

A.M.: No ho crec. És evident que hi ha una similitud de classe, però no és un terme comú. Simplement dic que hi ha dos tipus de relacions humanes i que l'obligació de la memòria no és moral, sinó ètica. Intento que la memòria i les comunitats de la memòria siguin una unitat bàsica. Les nocions

* Entrevista publicada a *ResetDoc. Dialogues on Civilizations*. Abril 2007

de nació i comunitat se sostenen en la idea de la comunitat de la memòria. Penso que els debats sobre què és una nació i què és ètnic –si una nació té una base ètnica o el que sigui– haurien de sostenir-se en la idea de qui creiem que pertany a la mateixa comunitat de la memòria. Una identitat, principalment una identitat de grup, per mi depèn de la idea de comunitat de la memòria.

G.B.: Avui en dia, les connexions ètiques i morals sembla que s'han tornat més volàtils. L'art i la literatura intenten comprendre i contraposar les predileccions de la ment predominant actual, que sembla que té una forta tendència a oblidar. És una impressió falsa? Potser totes les edats creuen que obliden massa fàcilment.

A.M.: Més aviat, la sensibilitat moderna està orientada al futur més que no pas al passat i, per tant, crea comunitats amb destins futurs. En qualsevol cas, aquesta és la idea americana. Normalment, el passat és més aviat una amenaça i no una promesa, perquè comporta privilegis, records vençuts, guerres civils i, fins i tot, malsons. No obstant això, és una actitud equivocada i res no pot tenir valor de debò i ser íntim sense un coneixement del passat. Així que la idea d'una política de l'oblit activa és errònia. Oblidar és una mala idea. Perdonar és una altra cosa, vol dir no actuar segons el passat.

G.B.: Això és el que vol dir en el seu llibre quan parla dels arxius de la Stasi a Alemanya, o les etapes històriques transitòries?

A.M.: Exacte. En la justícia transitòria la idea és no actuar segons els arxius de la Stasi, segons el que va succeir en el passat, perquè eren crims i traïcions reals. Hi ha una forta relació entre l'amnistia i l'amnèsia, però jo més aviat dono suport a l'amnistia i no a l'amnèsia, perdonar, però no oblidar.

G.B.: Però, a vegades, és la mateixa me-

mòria que no permet oblidar. Al seu llibre diu que la memòria no porta necessàriament a la reconciliació. Quin és el punt d'equilibri entre recordar el passat i encaminar-se cap a un futur més pacífic?

A.M.: Quan diem a algú «Oblida-ho», normalment és per recordar-li que ho ha de recordar. Dir-nos a nosaltres mateixos «Oblidem-ho», no és garantia que ho fem. Oblidar no és quelcom que hom faci sempre per voluntat. Per tant, la qüestió és quin tipus de política volem. Superar records dolents és una cosa noble de fer, però demanar a una comunitat de la memòria que oblidi mina les relacions sobre les quals es construeix la comunitat. Així que penso que el que s'ha de fer principalment és lluitar amb la memòria, i no intentar oblidar-la activament. Però si els records són una càrrega en la nostra vida, i els records dolents ens persegueixen talment com malsons, aleshores és una qüestió de teràpia i no de moralitat, i potser és el que s'hauria de fer per anar bé.

G.B.: Al seu llibre menciona Primo Levi i la seva espantosa memòria de l'holocaust. Com ens poden ajudar a oblidar els malsons de la memòria?

A.M.: Els malsons de Primo Levi eren molt importants. Tot i que va sofrir, per a nosaltres va ser crucial que transmetés els seus pensaments i malsons. Suposem a que Primo Levi li haguessin donat una píndola per oblidar. Hauria estat una gran pèrdua per a la humanitat, per a tots nosaltres, perquè els seus malsons tenien molt de sentit. Així que, un cop més, crec que hom no ha d'oblidar, però, a la vegada, hom no hauria d'actuar segons la memòria del passat.

G.B.: Per què diu que, en aquest moment, és impossible tenir una memòria col·lectiva de la humanitat i que només hi pot haver diferents comunitats de la memòria, i no una memòria global?

A.M.: El món no és una comunitat. Hi

ha certs esdeveniments que tota la humanitat hauria de recordar. Són casos exemplars per a la humanitat com ara Hiroshima, Auschwitz, Buchenwald, els gulags, exemples d'errors humans generals. Tanmateix, cada comunitat té la seva pròpia memòria. Europa i Indonèsia tenen memòries diferents que no es poden diluir dient que els europeus i els indonesis haurien de tenir la mateixa reminiscència.

G.B.: I què passa amb les diferents comunitats que tenen diferents memòries d'un mateix passat?

A.M.: Aquest és un fet important en la nostra vida: els individus tenen diferents records sobre el seu passat. El tema té més importància política quan ens trobem amb un passat en lluita entre dues comunitats que són enemics íntimes, com la israelita i la palestina, la jueva i l'àrab, o la polonesa i l'alemanya. Per tant, després de veure el conflicte polític, les comunitats haurien de tractar el passat conjuntament per tal d'evitar l'irredemptisme futur.

G.B.: Algú proposa el model de Sud-àfrica, i al seu llibre vostè menciona la Comissió per a la Veritat i la Reconciliació. És difícil trobar l'equilibri entre la justícia, el perdó i l'oblit? Hi ha una guia?

A.M.: Sempre he tingut el desig d'agafar un grup d'historiadors de diferents comunitats que reclamen diferents memòries sobre passats en conflicte i reunir-los en un institut on només poguessin, a partir d'una història comuna, construir una sola versió –o més d'una– lluny de la línia ètnica. El resultat seria un llibre de text compartit per ensenyar a les escoles. La millor manera d'enfrontar-se amb un passat en conflicte és que hi treballin els historiadors. El relat de la història és part de la lluita, per aquesta raó és tan difícil que dues comunitats s'enfrontin a un passat en conflicte. No obstant això, crec que és hora que els historiadors s'hi posin.

G.B.: Està dient que els historiadors haurien de tenir un paper polític?

A.M.: Poden jugar un paper com a historiadors, no com a polítics. Faig una distinció clara entre la política de la memòria i l'ètica de la memòria. La política de la memòria la formen tots els trucs i els recursos que els governs, o aquells qui estan al poder, usen per enfrontar-se a la memòria, per crear diferents cares de la memòria. Actualment hi ha molta bibliografia, han proliferat els escrits sobre la política de la memòria. Estic menys preocupat per la política de la memòria i més per l'ètica de la memòria. La qüestió de com enfrontar-se al passat, quin és el millor mètode per fer-ho, és més per a la política de la memòria. I, per aquesta raó, el meu consell és, en molts casos, deixar-ho en mans dels historiadors.

G.B.: Hem parlat sobre Primo Levi i la seva important contribució a la memòria col·lectiva. També hem dit que en l'època contemporània ens orientem més aviat cap al futur que no pas cap al passat. No obstant això, en l'art contemporani hi ha un fort interès per recordar. Com ha contribuït l'art contemporani a la memòria?

A.M.: L'art pot tenir una força tremenda, perquè gran part de la memòria col·lectiva són imatges. Els monuments històrics i les obres d'art i, generalment, totes les belles arts –no només l'escriptura– són tan vívids i forts que donen forma a la memòria col·lectiva. Normalment són controvertits i hi ha gent a qui no agraden. No assigno cap tasca a l'art, ell mateix ja té moltes coses a fer, però l'ètica de la memòria hauria d'estar atenta a l'art, perquè els artistes transporten la memòria col·lectiva. Són com xamans de la comunitat de la memòria.

(Amb la contribució de Martina Toti.)